

Zeleni programi socialnega varstva v Sloveniji:

Nov scenarij trajnostnega razvoja podeželja

Zeleni programi socialnega varstva v Sloveniji
Analiza stanja "So Far" projekt
(Socialne storitve na večnamenskih kmetijah)
EU FPVI

Avtorica: dr. Katja Vadnal

Datum: 30. marec 2007

Organizacija: Univerza v Ljubljani

Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo

Naslov: 1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101

E-mail: katja.vadnal@bf.uni-lj.si

Kazalo vsebine	Stran
Zeleni programi socialnega varstva v Sloveniji	3
Uvod	3
Preiskovalna raziskava o izvedljivosti modela socialnega kmetijstva	3
Mreža »nevidnih« aktivnosti na področju zelenih programov socialnega varstva	10
Sklepni razmislek	11
Viri	12
Priloga I – projekti	14
1. Družinska kmetija A	15
2. Družinska kmetija B	20
3. Družinska kmetija C	24
4. Družinska kmetija D	30
5. Invalidsko podjetje A	35
6. Invalidsko podjetje B	41
7. Zaposlitveno rehabilitacijski center	47
8. Rekreatijski center	53
9. Mreža eko-socialnih kmetij	58
10. Socialnovarstveni zavod A	64
11. Socialnovarstveni zavod B	70
12. Center za usposabljanje, delo in varstvo A	76
13. Varstveno delovni center B	82
14. Varstveno delovni center C	88
15. Center za usposabljanje, delo in varstvo D	93
Priloga IB – kratek opis projektov	99
1. Družinska kmetija A	100
2. Družinska kmetija B	101
3. Družinska kmetija C	102
4. Družinska kmetija D	103
5. Invalidsko podjetje A	104
6. Invalidsko podjetje B	105
7. Zaposlitveno rehabilitacijski center	106
8. Rekreatijski center	107
9. Mreža eko-socialnih kmetij	108
10. Socialnovarstveni zavod A	109
11. SocialnovarstvenB	110
12. Center za usposabljanje, delo in varstvo A	111
13. Varstveno delovni center B	112
14. Varstveno delovni center C	113
15. Center za usposabljanje, delo in varstvo D	114
Priloga II – opis primera	115
Vključevanje varovancev VDC Koper v delo in življenje na kmetiji Kozjereja »Brdca«	115
Prepletanje socialnega varstva in kmetijstva v Centru za usposabljanje, delo in varstvo Črna	124

Zeleni programi socialnega varstva v Sloveniji: *nov scenarij trajnostnega razvoja podeželja*

Dr. Katja Vadnal

Uvod

Razvojni obrazec Slovenije poudarja storitve (64 % BDP) in industrijo (33 % BDP). Delež kmetijstva v BDP je skromen (3 %). Enako velja za njegov delež v zaposlenosti (4 %) in v zunanji trgovini (4 % celotnega izvoza in 9 % celotnega uvoza). Aktivno kmetijsko prebivalstvo šteje 32. 449 oseb (4 % vsega aktivnega prebivalstva).

V skupno 20.273 km² celotnega ozemlja je kmetijskih zemljišč 30 %, gozdov pa 63 %. Pestre klimatske, reliefne in talne razmere opredeljujejo pet tipičnih načinov kmetovanja: alpsko, predalpsko, kraško, panonsko in mediteransko, ki omogočajo zelo pestro strukturo pridelovanja in reje. Vendar je kar 70 % vseh kmetijskih zemljišč na območjih z omejenimi dejavniki.

Večina kmetijskih virov je v lasti in posesti 86.000 družinskih kmetij s povprečno velikostjo 5,3 ha uporabljenih kmetijskih zemljišč. Le okoli 2,5 % jih na delovno moč dosega paritetni dohodek (Kovačič in Udovč, 2002). Zaposlitvene preference kmetov so izven kmetijstva. Vendar pa dopolnilna dejavnost na kmetiji poveča verjetnost zaposlitve kmetov oziroma kmetic na kmetiji, ne pa tudi zaposlitve njihovih partneric oziroma partnerjev (Juvančič 2002; Juvančič in Erjavec, 2005). Gospodarski pritiski na kmetije zaradi vse bolj intenzivne tržne konkurence vodijo v vse večjo marginalizacijo kmetijskih virov. Subvencije sicer do neke mere blažijo probleme kmetijskih dohodkov (Rednak in sod., 2002; Kožar in sod., 2005), vendar je ta problem mogoče rešiti le z bolj učinkovitim kmetovanjem in, še posebej, z diverzifikacijo ciljnih trgov. Ker so storitve najhitreje rastoči gospodarski sektor, veliko kmetov prav v njih išče nove priložnosti za zaposlitev kmetijskih virov, tako da kot svojo dopolnilno dejavnost razvijajo kmečki turizem, predelavo lesa, vzdrževanje krajine in druge storitve.

Podobno kot drugod v Evropi ima tudi Slovenija bogato tradicijo povezovanja kmetijstva s skrbjo za osebe s posebnimi potrebami. Nekoč je slovenska psihiatrija hortikulture terapije in z živalmi podprte terapije uporabljala kot pomembne sestavine delovnih terapij (Kostnapfel, 2004). Danes so le malo v rabi, saj so jih postopno nadomestile druge terapevtske aktivnosti. Enako velja tudi za terapije, ki so namenjene drugim ciljnim skupinam, bolnikom in invalidom. Vendarle pa v zadnjem času narašča zanimanje za izrabo pozitivnih učinkov kmetovanja/vrtnarjenja kot tudi stika z domačimi živalmi pri povečanju kakovosti življenja ljudi s posebnimi potrebami (Štuhec, 1996; Grgič, 2003; Kralj, 2003; Batista Mitrovič, 2004; Juršič, 2004; Šušterič, 2005; Puškarić, 2005; Krivic, 2005; Malakar Kržišnik, 2005; Segar, 2005).

Preiskovalna raziskava o izvedljivosti modela socialnega kmetijstva

Zamisel, da bi bili lahko kmetje vključeni v sistem socialnih storitev za ljudi s posebnimi potrebami, sproža vprašanje, ali jo ključni deležniki – ljudje s posebnimi potrebami in kmetje - sploh podpirajo. To je bilo tudi osrednje vprašanje prve raziskave možnosti za razvoj socialnega kmetijstva v Sloveniji. Raziskava, ki so jo gmotno podprli Ministrstvo za znanost in tehnologijo, Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije in Zveza Sožitje – zveza društev za pomoč osebam z motnjo v duševnem razvoje Slovenije, je potekala v obdobju 2002-2005.

Temeljna predpostavka raziskave je bila, da lahko socialno kmetijstvo kot dopolnilna dejavnost na kmetiji pomembno prispeva k gospodarski vitalnosti kmetij in podeželja, kot tudi k blaginji oseb s posebnimi potrebami, še posebej oseb z motnjo v duševnem razvoju. Namen raziskave je bil ugotoviti dvoje:

- ali bi bili starši oseb z motnjo v duševnem razvoju (potencialni uporabniki, saj so starši po tedaj veljavni zakonodaji zadržali roditeljsko pravico tudi po polnoletnosti otroka z motnjo v duševnem razvoju) pripravljeni vključiti svojega potomca z motnjo v sistem socialnih storitev, ki bi ga izvajali kmetje kot dopolnilno dejavnost na svojih kmetijah
- ali bi bili kmetje pripravljeni sodelovati v ponudbi socialnih storitev za osebe z motnjo v duševnem razvoju.

Raziskovalne hipoteze so bile:

- kmetijstvo (cvetličarstvo, vrtnarstvo, pridelovanje zdravih zelišč in začimb ter gob, reja malih živali, terapevtsko jahanje ipd.) je nepogrešljiva sestavina programov aktivnosti in zaposlitve oseb z motnjami v duševnem razvoju;
- v skladu z načelom normalizacije bo vključevanje kmetov v terapevtske programe, ki temeljijo na kmetijstvu, povečalo terapevtski potencial kmetijstva in kmetijskih virov ter prispevalo k višji kakovosti življenja uporabnikov;
- starši oseb z motnjo bi lahko socialnemu kmetijstvu nasprotovali zato, ker gre za nov pojav, ki ga ne poznajo, in pa zaradi predsodkov glede kmetijstva in sposobnosti kmetov;
- kmetje bi lahko socialnemu kmetijstvu nasprotovali zaradi novosti pojava, ki ga ne poznajo, kot tudi zaradi slabega splošnega poznavanja, razumevanja in sprejemanja drugačnosti in predsodkov glede oseb z motnjo v duševnem razvoju.

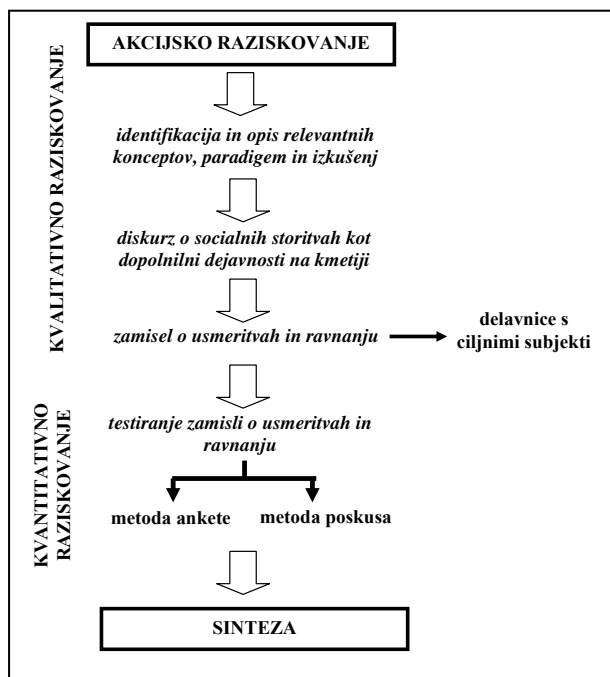
Metodologija projekta je temeljila na metodi akcijskega raziskovanja. (Slika 1) (Vadnal, 2005).

Pogled staršev

Ne glede na to, da z varstvom oseb s posebnimi potrebami kot dopolnilno dejavnostjo na kmetiji še ni praktično nikakršnih izkušenj, se le 11 % staršev do te možnosti sploh ni opredelilo. Neodločenih je bilo 15 % staršev, medtem ko se je 67 % staršev do te možnosti jasno opredelilo: 54 % bi svojega potomca z motnjo zaupalo kmetiji (19 % brezpogojno in 35 % pod posebnimi pogoji), 13 % svojega potomca z motnjo kmetiji ne bi zaupalo (od teh jih 5 % tega ne bi storilo pod nobenim pogojem).

Analiza pripravljenosti staršev za vključevanje oseb z motnjo v duševnem razvoju v delo in življenje na kmetiji (Vadnal, 2004) kaže, da so najbolj verjetni uporabniki storitev socialnega kmetijstva mlajše osebe z blažjo motnjo, ki imajo lastne izkušnje s kmetijstvom in katerih starši imajo primerjalno višjo izobrazbo

Za starše je zaposlitev njihovega otroka z motnjo v duševnem razvoju bistveni dejavnik kakovosti njegovega/njenega življenja. Glede na skromne možnosti za

Slika 1: Shema metodike projekta

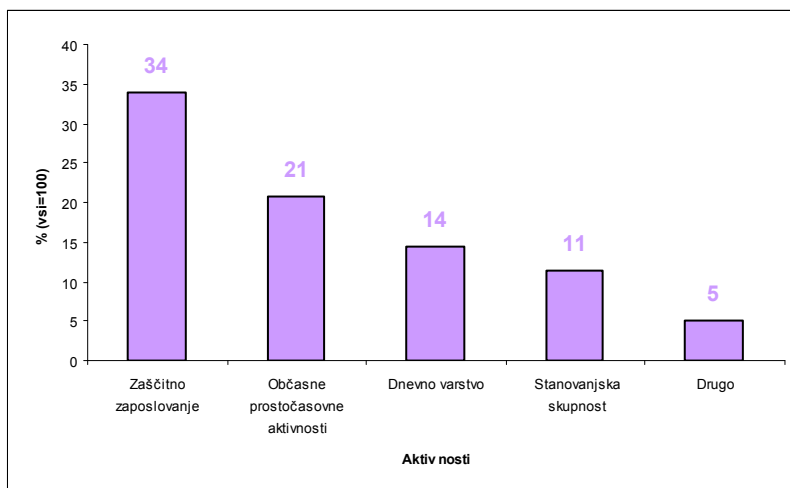
zaposlitev oziroma aktivnosti odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju je za tretjino staršev zaščitna zaposlitev najboljši način vključevanja njihovih potomcev z motnjo v življenje in delo na kmetiji.

Kmet, ki bi mu zaupali svoje potomce z motnjo v duševnem razvoju, bi moral biti ustrezno usposobljen in imeti izkušnje z osebami z motnjo. Predvsem pa bi moral »imeti srce«. Starši pričakujejo, da kmet osebe z motnjo spoštuje, jih razume in ima z njimi potrpljenje. Ker nimajo nikakršnih praktičnih izkušenj z zelenimi programi socialnega varstva, bi želeli, da bi imeli njihovi potomci z motnjo na kmetiji tudi strokovno spremstvo.

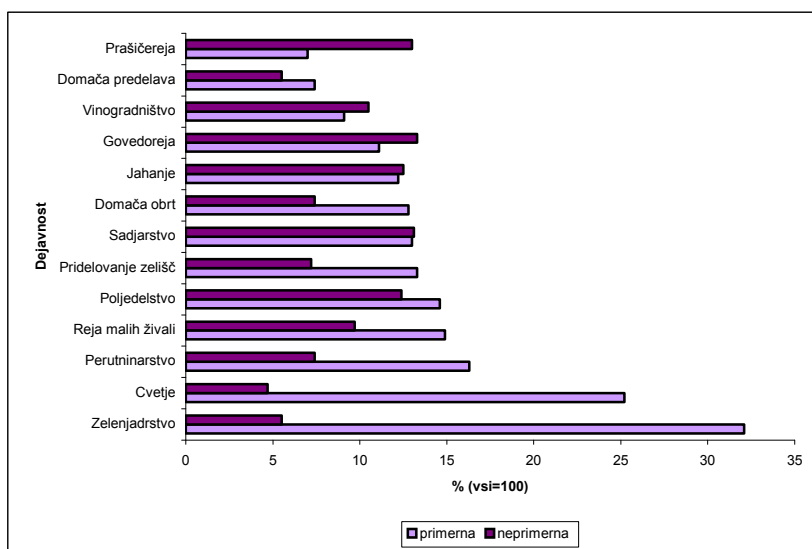
Ocena primernosti različnih kmetijskih dejavnosti za osebe z motnjo v duševnem razvoju je odvisna od njihovih lastnih izkušenj z njimi. Najpogosteje so navedli pridelovanje vrtnin in cvetja, nato sadjarstvo in pridelovanje zelišč. Več kot polovica staršev je navedlo, da ukvarjanje z rastlinami dobro vpliva na njihove potomce z motnjo. Kot pozitivne učinke so najpogosteje navajali gibanje na prostem, večja samostojnost in

samozavest ter pridobivanje novih izkušenj in spretnosti. Z domačimi živalmi je manj izkušenj. Tisti, ki jih imajo, pa so navajali podobne pozitivne učinke na čustvovanje, vedenje in razpoloženje. Stik z živalmi njihove potomce z motnjo pomirja, jih spodbuja, razvedri in krepi njihovo samozavest.

Pri vključevanju oseb z motnjo v duševnem razvoju v življenje in delo na kmetije se straši bojijo nevarnosti, ki izvirajo iz tehnologije pridelovanja/reje (poškodbe, povzročene s kmetijskimi orodji in stroji, zastrupitve s kemikalijami, poškodbe, povzročene s strani domačih živali) in pa nevarnosti, ki izvirajo iz vedenja oziroma odnosa kmeta (verbalno nasilje, telesno nasilje, suženjsko delo). Starši se dobro zavedajo nevarnosti, ki spremljajo delo v kmetijstvu. Vendar jih veliko bolj skrbi, da bi na kmetiji z njihovimi potomci slabo ravnali. Prepričani so, da je dober oseben odnos (spoštovanje, razumevanje in potrpljenje) do oseb z motnjo najbolj pomembna lastnost, ki bi jo moral imeti kmet – izvajalec zelenega programa socialnega varstva. Za starše je osebna izkušnja kmeta z osebami z motnjo v duševnem razvoju bolj pomembna od njegove

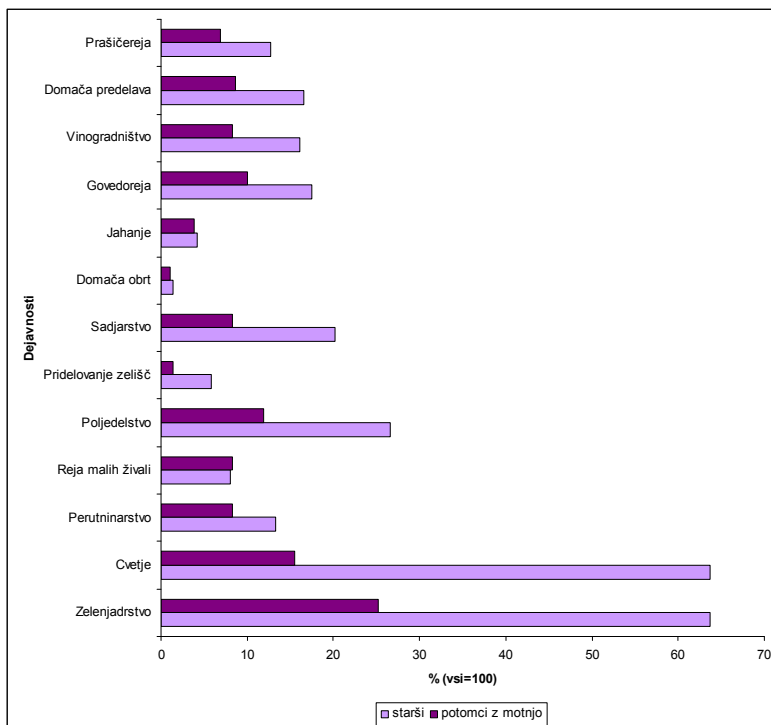
Slika 2: Ustreznost oblike aktivnosti na kmetiji po oceni staršev oseb z motnjo v duševnem razvoju

Slika 3: Ocena staršev o primernosti različnih kmetijskih dejavnosti za osebe z motnjo v duševnem razvoju

usposobljenosti za kmetovanje. Kmet – izvajalec zelenega programa socialnega varstva bi moral biti deležen ustreznega izobraževanja in usposabljanja na področju dela z osebami z motnjo v duševnem razvoju. Po mnenju staršev naj bi izobraževanje organizirale organizacije in institucije, ki jih najbolj poznajo: zveza oziroma društva *SOŽITJE* (55 %) oziroma varstveno delovni centri (57 %).

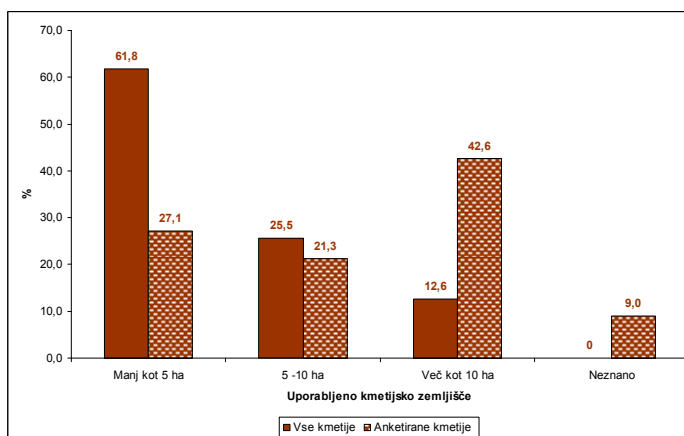
Ker v Sloveniji zelenih programov socialnega varstva še ni, je bila možnost, da svoje potomce z motnjo vključijo v življenje in delo na kmetijo, za starše popolna novost. Tekom anketiranja in z njim povezanimi pogovori so se starši spomnili številnih lastnih stikov in izkušenj, kot tudi stikov in izkušenj njihovih potomcev z motnjo s kmetijstvom in podeželjem. Ker so aktivnosti, ki jih ponujajo obstoječe institucije maloštevilne in monotone, so starše zelo pritegnile pestre možnosti, ki bi jih lahko ponujale kmetije.

Slika 4: Starši in njihovi potomci z motnjo v duševnem razvoju po izkušnjah s kmetijskimi dejavnostmi

Pogled kmetic in kmetov

Med 155 anketiranimi kmetijami je največ, 37 %, mešanih kmetij. Čistih kmetij je med anketiranimi kmetijami 32 %. Izkušenj z dopolnilnimi dejavnostmi je med anketiranimi kmetijami malo, saj jih le 10 % opravlja dopolnilno dejavnost. Druga njihova značilnost je, da je skoraj dve tretjine kmetij večgeneracijskih (na 39 % kmetij žive dve generaciji, na 41 % pa živijo tri generacije). Enogeneracijskih gospodinjstev je 13 %. Zato je tudi število članov gospodinjstva primerjalno veliko (povprečno 5 članov na gospodinjstvo). Glede na

Slika 5: Vse slovenske kmetije in anketirane kmetije po obsegu uporabljenih kmetijskih zemljišč

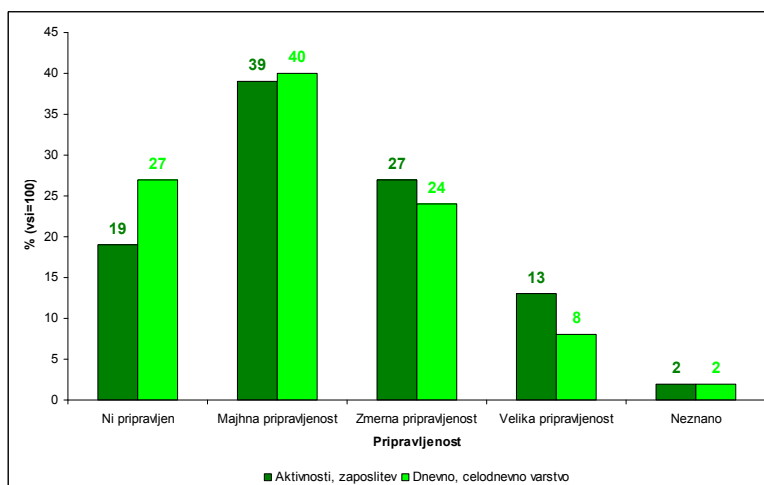
proizvodno usmeritev prevladujejo poljedelsko-živinorejske kmetije. Teh je polovica vseh anketiranih kmetij. Sledijo jim kmetije, ki so umerjene pretežno v živinorejo, 15 %, in v poljedelstvo, 9 %. Hortikulturnih kmetij je med njimi 11 %. Anketirane kmetije imajo v primerjavi z vsemi slovenskimi kmetijami v povprečju več uporabljenih kmetijskih

zemljišč, saj so bile izbrane namensko: v anketo so bile zajete gospodarsko vitalne kmetije.

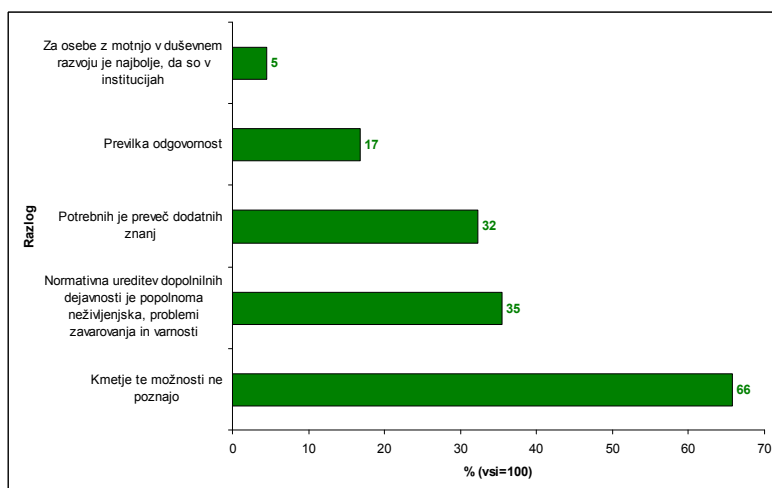
Glede pripravljenosti anketiranih kmetij, da svojo dejavnost razširijo na ponudbo socialnih storitev, se kažejo razlike glede na vrsto storitve. Ta je nekoliko višja v primeru, da bi šlo za ponudbo zaposlitvenih aktivnosti, kot pa v primeru, da bi šlo za dnevno ali celodnevno oskrbo ($\chi^2 = 20,334$; $p = 0,000$). Če kmetija kaže preferenco do tovrstne dopolnilne dejavnosti, ji oblika oziroma intenzivnost te dejavnosti ni pomembna. Velja pa tudi obratno. Na nenaklonjenost do dejavnosti na kmetiji ne vpliva njena možna oblika oziroma intenzivnost. Druge značilnosti kmetije (velikost kmetije, proizvodna usmeritev, viri dohodka) na pripravljenost oziroma nepripravljenost nimajo vpliva.

Zadržanost kmetov lahko izhaja iz tega, da jih je le malo slišalo za »socialno kmetijstvo« ali »terapevtsko kmetijstvo«, saj so tovrstne aktivnosti, ki v državi že potekajo, praktično nevidne. O tem pričajo tudi odgovori kmetov na vprašanje, zakaj pri nas še ni »terapevtskega« kmetijstva kot dopolnilne dejavnosti na kmetijah. Med razlogi za to, da v Sloveniji še ni zelenih programov socialnega varstva, so kmetje najpogosteje navedli dejstvo, da kmetje te možnosti ne poznajo. Pri tem pa je ta razlog navedlo 61 % kmetov, ki tovrstnih storitev niso pripravljene izvajati, in 15 % tistih, ki so te storitve pripravljene izvajati. Večina kmetov, ki niso pripravljene izvajati socialnih storitev (68 %) je kot razlog za to, da v Sloveniji še ni socialnega kmetijstva, navedlo preveliko odgovornost. Po drugi strani pa je ta razlog navedlo le 12 % pripravljenih. Da je potrebno preveč dodatnih znanj je kot razlog navedlo 8 % pripravljenih in kar 64 % nepripravljenih.

Glede odgovornosti je kmete najbolj skrbela zakonodaja na področju varstva pri delu (Zakon, 1999). Bili so si enotni o tem, da bi bila priprava Izjave o varnosti v primeru izvajanja socialnih storitev zelo zahtevna. Opozorili pa so tudi na »neživljenjsko« normativno ureditev dopolnilnih dejavnosti. Menili so, da se lahko zaradi nepraktične in neustrezne ureditve dopolnilnih dejavnosti kmetija s socialnimi storitvami spremeni v institucijo ter tako v celoti zgreši cilj.

Slika 6: Anketirane kmetije po pripravljenosti za ponudbo socialnih storitev za osebe z motnjo v duševnem razvoju

Slika 7: Anketirane kmetije po razlogih za to, da v Sloveniji še ni zelenih programov socialnega varstva

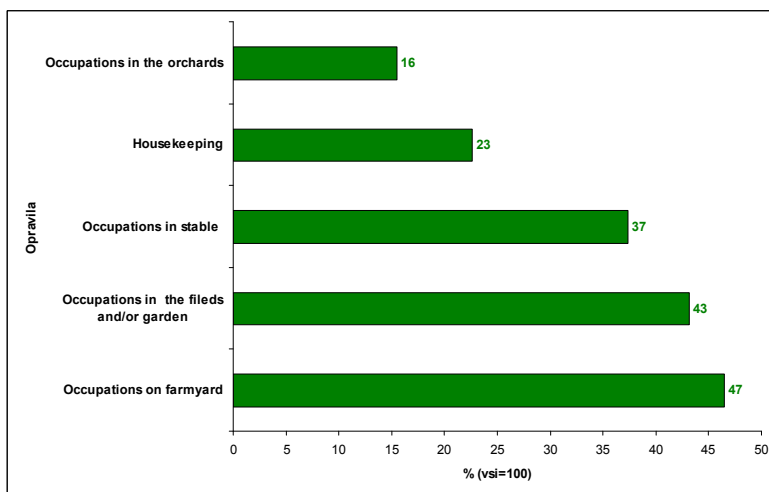
Če bi se kmetija lotila zaposlovanja oziroma oskrbovanja oseb z motnjo kot dopolnilne dejavnosti, bi bila nosilka te dejavnosti praviloma gospodinja (46 %) ali pa gospodar (27 %). Tudi izobrazbena struktura potencialnih nosilk oziroma nosilcev dejavnosti bi bila relativno ugodna, saj bi jih 43 % imelo poklicno, 37 % srednjo in 4 % višjo oziroma visoko izobrazbo. Popolno osemletko bi imelo 28 % potencialnih nosilk oziroma nosilcev dejavnosti. Izobrazba potencialne nosilke oziroma

potencialnega nosilca dejavnosti močno vpliva na pripravljenosti za opravljanje socialnih storitev kot dopolnilne dejavnosti na kmetiji ($\chi^2 = 117,108$; $p = 0,000$). Pri tem pa večina kmetov (85 %) meni, da bi morala biti nosilka oziroma nosilce dejavnosti deležna dodatnega usposabljanja po nizozemskem sistemu (Schilden and Vink, 2000): uvodno predavanje, ki mu sledi teoretično in praktično *in situ* usposabljanje na domači kmetiji. V tak sistem izobraževanja oziroma usposabljanja bi se bilo pripravljenih vključiti kar 60 % vseh anketiranih kmetov.

Na kmetijo bi bili pripravljeni sprejeti enega do dva uporabnika ne glede na spol. Le 13 % kmetov je dejalo, da bi imelo raje uporabnike, medtem ko bi jih 17 % raje imelo uporabnice. Velika večina (86 %) jih meni, da bi morali tudi osebe z motnjo v duševnem razvoju pred prihodom na kmetijo ustrezno pripraviti in usposobiti. Osebe z motnjo v duševnem razvoju bi na kmetijah opravljale različna opravila, ki so, po mnenju kmetov, primerna zanje. Pri tem gre za lažja in enostavnejša kmetijska opravila in dela v kmečkem gospodinjstvu.

Glede oblik in vrst pomoči, ki bi jo potrebovali delu z osebami z motnjo v duševnem razvoju, se je opredelilo okoli dve tretjini anketiranih kmetov. Odgovarjali so v skladu z poznavanjem posameznih služb ali v skladu z lastno razlago, s čim naj bi se posamezne službe ukvarjale. Dobra polovica anketiranih bi si želela pomoč kmetijskega svetovalca, ki bil imel dodatna znanja s področja defektologije, dobra tretjina bi želela pomoč specialista defektologa. Po pogostosti tretja oblika pomoči, ki bi jo kmetje želeli, je telefon za »klic v sili« oziroma dežurni strokovni center, na katerega bi se lahko kmetje v primeru težav obrnili po takojšen nasvet ali posredovanje. Tretjina pa jih je kot pomembno ocenilo tudi sodelovanje staršev oziroma skrbnikov oseb z motnjo.

Kmetje so prepričani, da mora biti ciljna dopolnilna dejavnost urejena s posebno pogodbo, v kateri bi morale biti jasno opredeljene predvsem naslednje: podroben opis del, ki jih bo oseba z motnjo opravljala, kaj lahko kmet od nje pričakuje in kaj ji mora nuditi, natančno opredeljena način zavarovanja (nezgodnega, premoženjskega ipd.) osebe ter kmeta in odgovornost kmeta v primeru nesreče, natančno opredeljen način reševanja morebitnih sporov med kmetom, osebo in njenimi starši oziroma skrbniki ter možnost, da lahko v primeru nesporazumov vsaka od strank pogodbo prekine takoj, brez odpovednega roka. Pred sklenitvijo pogodbe naj bi bila kmetom omogočeno poskusno obdobje, ki naj bi trajalo od 1 do 2 mesecev.

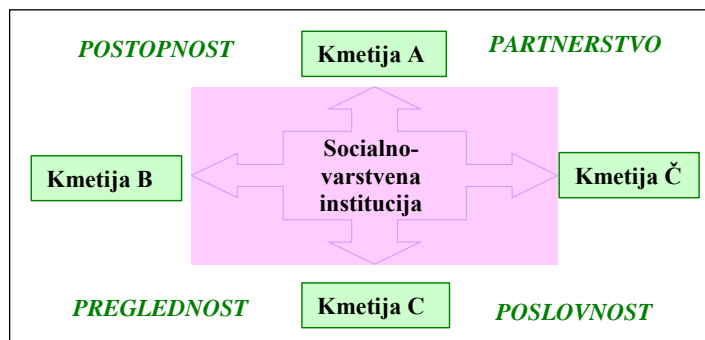

Slika 8: Anketirane kmetije po opravilih, ki so po njihovem mnenju, primerne za osebe z motnjo v duševnem razvoju

Zasnova začetne faze vključevanja kmetij v ponudbo socialnih storitev – subjekti in načela

Kljub temu, da ni domačih izkušenj, obe ključni cilji deležniki - starši oseb z motnjo v duševnem razvoju kot tudi kmetje - sprejemajo možnost, da bi se kmetije s svojo dopolnilno dejavnostjo vključile v sistem socialnega varstva za osebe z motnjami v duševnem razvoju. Možni uporabniki socialnih storitev na kmetijah kot tudi možni ponudniki teh storitev – kmetje – se zavedajo potencialnih koristi zelenih programov socialnega varstva na

Slika 9: Hipotetičen model začetne faze vključevanja kmetij v ponudbo socialnih storitev – subjekti in načela

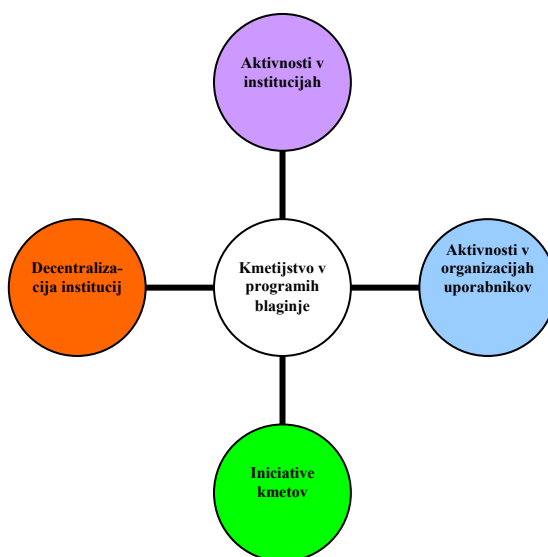
področju kakovosti življenja uporabnikov in na področju rabe virov kmetije, kot tudi velike odgovornosti vseh prizadetih. Odločitev vsakega od deležnikov za vstop v dejavnost ne bo ne lahka ne enostavna. Zato mora biti uvajanje zelenih programov socialnega varstva kot dopolnilne dejavnosti na kmetiji postopno in utemeljeno na medsebojnem partnerstvu deležnikov: ljudi s posebnimi potrebami, kmeti in strokovnjaki (socialnimi delavci, specialnimi pedagogi itd.) oziroma institucijami.

Informacije, ki so jih posredovali starši oseb z motnjo v duševnem razvoju in kmetje, omogočajo opredelitev smernic za razvoj sistema zelenih programov socialnega varstva v Sloveniji, še posebej za osebe z motnjo v duševnem razvoju. Najbolje bi bilo, če bi se v ponudbo socialnih storitev na kmetiji najprej vključili kmetje, ki imajo z osebami z motnjo v duševnem razvoju izkušnje »iz prve roke« (družinski člani, rejenci), kot tudi kmetje, ki živijo v bližini institucij in imajo z njimi poslovne oziroma družabne stike z varovanci teh institucij (podaja pridelkov, zaposleni družinski člani, obiskovanje družabnih prireditev itd.). Zelo primerno bi bilo, če bi najprej na svoji kmetiji ponudili občasne aktivnosti (jahanje, obiranje sadja, spravilo sena), ki bi jih nato nadgradili z rednimi varstvenimi oziroma skrbstvenimi aktivnostmi. Tudi uporabniki bi morali imeti priložnost, da se z aktivnostmi, vezanimi za kmetije oziroma kmetijstvo, seznanijo že tekom zgodnjih faz izobraževanja in usposabljanja (Košmelj in Vandal, 2003). Zato je ključnega pomena, da se »zelen« vsebine vključijo v programe izobraževanja in usposabljanja oseb z motnjo v duševnem razvoju, da bi si le-ti pridobili ustrezne veščine in izkušnje in da bi lahko samo ocenjevali njihovo primernost. Zagotoviti jim je potrebno možnost izbire (samozagovornišvo).

Za kmete bi bila najbolj primerna začetna oblika ponudbe socialnih storitev na kmetiji ti. kmetija za obisk (Lanbdouw & Zorg, 2000). V tem primeru kmet ponudi okoliški instituciji, to je (posebnemu) vrtcu, (posebni) šoli, varstveno delovnemu centru, posebnemu socialnemu zavodu, organizaciji uporabnikov itd., za ustrezno nadomestilo svojo kmetijo kot prostor za izvajanje aktivnosti. Na ta način kmet dobi priložnost, da se seznanji s posebnimi potrebami uporabnikov, njihovimi zmožnostmi in vedenjskimi značilnostmi in da se uči sporazumevanja in sodelovanja z njimi. S tem pa se usposobi za oceno potencialov svoje kmetije na področju ponudbe socialnih storitev ter za ustrezno prilaganje kmetovanja. Tako pridobljene praktične izkušnje bi bilo potrebno nadgraditi z ustreznimi in lahko dostopnimi programi usposabljanja, ki bi bili v kar največji meri individualizirani in izvajani na kmetiji.

Mreža »nevidnih« aktivnosti na področju zelenih programov socialnega varstva

Prav gotovo se postavlja vprašanje, ali je hipotetičen model z institucijo kot pomembnim partnerjem v razvoju zelenih programov socialnega varstva, življenjska rešitev. Zato je bil v obliki pogovorov ponujen v presojo strokovnjakom iz različnih institucij. Prav ti razgovori pa so razkrili, da je na tem področju stkana že cela mreža primerov dobre na področju povezovanja kmetijstva in socialne rehabilitacije v dobrobit različnih skupin uporabnikov – ljudi s posebnimi potrebami.

Slika 10: Tipične oblike prepletanja kmetijstva in socialne rehabilitacije

Pozna devetdeseta so čas, v katerem je nastala večina teh iniciativ, ki so jih spodbudili trdna osebna prepričanja in ustvarjalne težnje po odpiranju kmetijstva in socialnega varstva novim izzivom. Zeleni programi so postali znak inovativnosti. Zaradi tega njihovi pobudniki uživajo splošen ugled, saj so uspeli inovativno preplesti kmetijstvo in socialno varstvo.

Glavni motivi pionirjev so bili že od samega začetka zagotavljanje boljše kakovosti življenja ljudi s posebnimi potrebami in inkluzijsko usmerjenega razvoja družbe. Prizadevali so si za popestritev aktivnosti za te ljudi, še posebej za ljudi z motnjo v duševnem razvoju in ljudi za motnjo v duševnem zdravju, kot tudi za obogatitev in nadgradnja obstoječih metod in idej na področju socialnega varstva.

Tako se je nabralo veliko primerov dobre prakse na področju prepletanja in sodelovanja kmetovanja in socialnega varstva, ki pa so nevidni in brez systemske podpore bodisi s strani kmetijstva (kmetijske politike) bodisi s strani socialnega varstva (politike na področju socialnega varstva). Aktivnosti so strokovno načrtovane in organizirane, izvajajo pa jih strokovnjaki-praktiki, ki iščejo najboljše rešitve na področju kakovosti življenja oseb s posebnimi potrebami in njihovega vključevanja v večinsko družbo. Njihova skupna izkušnja je, da je vsak začetek. Pomanjkanje znanj in izkušenj, prav posebno kmetijskih, je bila največja težava, s katero so se srečali na začetku. Slab gmotni položaj pa je njihova stalnica. Posebne problem, s katerim se srečujejo, je dejstvo, da področje ni zakonsko urejeno oziroma da ni ustrezne medsektorske zakonodajne pobude.

Večina teh projektov predstavljajo t.i. mikro projekti, ki so prvenstveno usmerjeno v korist uporabnikov, medtem ko so ekonomski učinki manj ali pa sploh nepomembni. V primeru invalidskih podjetij, ki so v lasti invalidskih organizacij, pa je pomembna tudi ekonomska učinkovitost. Dobri ekonomski rezultati so pomemben predpogoj za zadovoljevanje potreb uporabnikov socialno-varstvenih storitev.

Čeprav je ekonomika šibka točka zelenih programov, so njihovi izvajalci glede njihove ekonomske perspektive zelo optimistični. Ocenjujejo, da se bo njihov ekonomski položaj v bližnji prihodnosti izboljšal. Razloga za tak optimizem sta dva. Prvi je ta, da bodo lahko uporabili učinek krivulje učenja in izkušenj. Drugi pa temelji na dejstvu, da se uveljavljata dva nova koncepta, in sicer večnamensko kmetijstvo in skupnostni modeli socialnega varstva, ki poudarjata ekonomijo cilja.

K razvojnim ambicijam pri širitvi in diverzifikaciji zelenih programov prispevajo tudi pozitivni učinki le-teh na uporabnike. Izboljšana samopodoba in samospoštovanje kot tudi večja osebna odgovornost so učinki, ki jih je pri nekaterih uporabnikih (osebe s težjo in težko motnjo v duševnem razvoju, hiperaktivni in podobno) mogoče doseči samo z »zelenimi« aktivnostmi. Poleg tega so zeleni programi tisto področje aktivnosti, kjer lahko ljudje z motnjo v duševnem razvoju, če so ustrezno motivirani in vodeni, dosegajo rezultate, primerljive s t.i. normalnimi delavci. Zeleni programi dajejo tudi možnost, da javnost spozna, da so taki ljudje sposobni narediti bistveno več, kot se od njih na splošno pričakuje. Na ta način so zeleni programi pomemben promotorji inkluzijske filozofije.

Ker so potrebe uporabnikov v središču razvoja zelenih programov, bi morali biti oni sami oziroma njihovi predstavniki veliko bolj aktivni v prizadevanjih za njihovo uradno priznanje in uvajanje. Za zagotavljanje ustrezne zakonodaje in javne finančne podpore je pač potrebno dokazati avtentičen javni interes.

Sklepni razmislek

Podobno kot v mnogih drugih državah-članicah EU tudi v Sloveniji zeleni programi socialnega varstva niso organizirani v celovit sistem. Gre bolj za sestavljanje praktičnih poskusov in dobrih praks, ki temelje na prostovoljstvu, lokalnih pobudah, ki niso deležne nikakršne posebne ali ciljne systemske podpore. Kljub temu pa narašča zanimanje za izrabo ugodnih učinkov pridelovanja in reje na kakovost življenja različnih skupin uporabnikov s posebnimi potrebami. Čeprav ključni deležniki – kmetje in ljudje s posebnimi potrebami – zelo malo ali nič ne vedo o zelenih programih socialnega varstva oziroma o t.i. socialnem kmetijstvu in na tem področju nimajo skoraj nobenih praktičnih izkušenj, jih tovrstne možnosti zanimajo. Na podlagi dobre prakse na področju povezovanja kmetijstva z rehabilitacijskimi in habilitacijskimi aktivnostmi za potrebe ljudi s posebnimi potrebami v številnih slovenskih institucijah se oblikujejo tudi ustrezne strokovne podlage. Za razvoj zelenih programov socialnega varstva pa je ključnega pomena njihova »inkluzija« in »normalizacija«. To pomeni, da bi jih bilo potrebno umestiti v kontekst (skupne) kmetijske politike, kot tudi politike socialnega oziroma zdravstvenega varstva. Oblikovanje novega institucionalnega okolja je ključen predpogoj za gospodarsko vitalnost in javno prepoznavnost zelenih programov blaginje kot novega dinamičnega scenarija trajnostnega razvoja podeželja.

Viri

- Batista Mitrovič T. 2004. Delovna terapija v bivalnem okolju (Occupational therapy in living environment). Ljubljana, Visoka šola za zdravstvo: 70 p.
- Grgič T. 2003. Zdravilni vrtovi ob specializiranih bolnišnicah : diplomsko delo : univerzitetni študij (Healing gardens of specialized hospitals). Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo: 96 p.
- Juršič Š. 2004. Pes kot pomožni terapevt pri delu z otroki v otroških vrtcih (Dog as an assistant therapist in day-care work with children). Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko: 58 p.
- Juvančič L. .2002. Ponudba dela in odločanje o zaposlovanju na kmečkih gospodarstvih v Sloveniji. Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. Kmetijstvo (Zootehnika). Supplement 80(2): 129-145.
- Juvančič L., Erjavec E. 2005. Intertemporal analysis of employment decisions on agricultural holdings in Slovenia. Agricultural economics Vol. 33: 153-161.
- Kostnapfel J. 2004. Dve psihiatrični ustanovi. Psihiatrična bolnišnica v Begunjah. Psihiatrični dispanzer v Ljubljani. Založba Unigarf, Ljubljana: 28 p.
- Košmelj K., Vadnal K. 2003. Uporaba modelov logistične regresije za analizo povpraševanja po socialnih storitvah kot dopolnilne dejavnosti na kmetiji (Use of logistic regression models to analyze the demand for social services as supplementary on-farm activity). Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani,, Kmetijstvo Vol. 81 (2): 221-232.
- Kovačič M., Udovč A. 2002. Struktura kmetij in njen vpliv na dohodkovni položaj kmetov v Sloveniji. Sodobno kmetijstvo 35(2): 67-74.
- Kožar M., Kavčič S., Erjavec E. 2005. Incomes situation of agricultural households in Slovenia after EU accession: impacts of different direct payments policy options (Dohodkovni položaj kmečkih gospodarstev v Sloveniji po pristopu k Evropski uniji: učinki različnih shem neposrednih plačil. Acta agriculturae Slovenica. 2005, Vol. 86 (1):39-47.
- Kralj J. 2003. Hišni ljubljenci v domovih starejših občanov (Pets in nursing homes).). Ljubljana, Visoka šola za zdravstvo: 44 p.
- Krivic A. 2005. Načrtovanje okolja za uspešnejše vključevanje ljudi s prizadetim vidom na primeru okolice Zavoda za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani (Landscape design for easier integration of people with visual impairments on the example of the Institute for blind and partially sighted children in Ljubljana. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinarstvo: 69 p.
- Landbouw&Zorg. 2000. Handboek Lndbou & Zorg. Landelijk Steunpunt Lndbouw&Zorg: 99 p.
- Malakar Kržišnik M. 2005. Odnos stanovalcev doma starejših občanov Logatec do živali (The attitude of residents of home for elderly citizens Logatec towards animals). Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko: 51 p.
- Puškaric M. 2005. Hortikultura terapija v delovni terapiji pri starostnikih (Horticulture therapy in occupational therapy in older population). Ljubljana, Visoka šola za zdravstvo: 36 p.
- Rednak M., Volk T., Zagorc B., Golež M. (2002) Stanje v slovenskem kmetijstvu 2000. In: Erjavec E. (ed.) and Juvančič L. (ed): Učinki reforme slovenske kmetijske politike. 1. konferenca DEAS. Ljubljana, Društvo agrarnih ekonomistov Slovenije: 7-26.
- Schilden M., Vink A, 2000. Labour organization in Dutch therapy agriculture. In: Proceedings of XIVth International Symposium on Horticultural Economics. Acta Horticulturae, No. 536: 447-453.
- Sega I. 2005. Vpliv terapevtskega jahanja na osebe z motnjami v razvoju in obnašanje konj obdelu z njimi : diplomsko delo : visokošolski strokovni študij (Influence of

- therapeutic riding on handicapped persons and behaviour of the involved horse). Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko: 63 p. <http://www.digitalna-knjiznica.bf.uni-lj.si/zootehnika.htm>.
- Štuhec I. 1996. The role of animals in education and upbringing of children. In: Vreg F., Rejec V., Robinson J. Chamradova A.: Interactional communication among living beings: ethological approach to human-animal interaction: project: ethology of social behaviour. Ljubljana, University of Ljubljana - Faculty of Social Science, Institut of Social Science, Centre for Social Communication Research: 48-57.
- Šušterič S. 2005. Rehabilitacija psihiatričnega bolnika pri delu z zelišči (Rehabilitation of psychiatric patient through work with herbs). Ljubljana, Visoka šola za zdravstvo: 41 p.
- Vadnal K. 2004. Mnenja staršev oseb z motnjami v duševnem razvoju o možnosti vključitve kmetov v ponudbo socialnih storitev. Defektologica slovenica (Ljubl.), april 2004, Vol. 12 (1): 19-37.
- Vadnal K. 2005. Ocena izvedljivosti in razvoj modelov zaposlovanja oziroma oskrbovanja oseb z motnjami v duševnem razvoju kot dopolnilne dejavnosti na kmetiji. Zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta. Ljubljana, Biotehnična fakulteta, Oddelek za agronomijo, Fakulteta za socialno delo: 37 p.
- Zakon o varnosti in zdravju pri delu. 1999. Uadni list Republike Slovenije, No. 56/1999.